

LES NEVADES A MALLORCA EN EL SEGLE XVIII: L'EPISODI DE 1788

Pere A. SEGURA CORTÈS

RESUM

Es difícil trobar referències directes de nevades ja que, si aquestes entren dins un cert grau de normalitat no són recollides en els documents oficials ni en altres fonts indirectes com cròniques, miscel·lànies, etc.. Tot i això, hem trobat referenciats fins a 33 nevades al llarg del segle XVIII a Mallorca a les diferents fonts consultades. Dins aquestes nevades dues destaquen sobre les altres per la seva potència, quantitat de neu caiguda i, sobre tot, per les conseqüències catastròfiques que provoquen: són la del 16 de gener de 1726 i la del 26 al 30 de desembre de 1788. Aquesta comunicació, tot i fer referències més generals es centrarà en l'anàlisi de l'episodi de desembre de 1788.

Paraules clau: climatologia històrica, nevades, episodi de 1788.

RESUMEN

Es difícil encontrar referencias directas de nevadas ya que, si estas entran en un cierto grado de normalidad no són recogidas en los documentos oficiales ni en otras fuentes indirectas como crónicas, miscelaneas, etc. A pesar de ello hemos encontrado referenciadas hasta 33 nevadas a la largo del siglo XVIII en Mallorca en las diferentes fuentes consultadas. Entre esta nevadas dos destacan sobre las otras por su potencia, cantidad de nieve caída y, sobre todo, por las consecuencias catastróficas que provocan: son la del 16 de enero de 1726 i la del 26 al 30 de diciembre de 1788. Esta comunicación, aunque con referencias más generales se centrará en el análisis del episodio de diciembre de 1788.

Palabras clave: climatología històrica, nevadas, episodio de 1788.

1. INTRODUCCIÓ

Les aportacions a la climatologia històrica a Mallorca són de caire més aviat puntual encara que molt interessants.

En primer lloc recordar la referència al recull del mateix Fontana Tarrats que en el seu moment va buidar el *Cronicon Maioricense*, que va donar lloc a un estudi en col·laboració (FONTANA TARRATS *et al.*, 1975), o el treball sobre el mateix fet per Cosme Gayà.

La tesi doctoral de GRIMALT (1992) aporta dades de climatologia històrica prou interessants basades en les aportacions de diferents cròniques i notícies històriques publicades fonamentalment per Xamena, Campaner i Llabrés Bernal.

Del mateix investigador, conjuntament amb Mercedes Laita i Raquel Rodríguez alguns estudis sobre les sequeres a Mallorca dels segles XIV a XIX (GRIMALT *et al.*).

Les notícies de crisi de subsistència, degudes també a les sequeres de J. Miró Granada i J. Juan Vidal amb col.laboració amb Fontana Tarrats.

La historiadora Maria Barceló ha escrit un interessant recull de notícies de caràcter meteorològic de la Mallorca baix medieval, extreta de diversa documentació (BARCELÓ CRESPI, 1992).

La majoria d'informacions que donen els autors citats es refereixen a l'element hídric que forma part a partir d'aquí parlarem d'altres autors que treballen també l'element tèrmic.

Un article sobre *El comercio de la nieve* de Bartomeu Barceló (BARCELÓ PONS).

Diversos articles sobre les *Cases de neu a la zona de Valldemossa* de SERRANO *et al.*, o *Un nou tipus de magatzem de neu a Mallorca*, dels mateixos autors.

Un article de Jaume SERVERA sobre *Innivación. La explotación de la nieve como recurso*.

Algunes comunicacions al IV Congrés Internacional de Pedra en Sec celebrat a Mallorca: la de Gabriel Ordines sobre *els camins de nevaters*, la de Jaume Servera sobre *l'evolució tipològica de les cases de neu* i la de Arnau Amer i Pere Segura sobre *Les construccions de Paret Seca per a la recollida de neu a Mallorca. Les cases de neu i la seva incidència sobre el paisatge*.

Dins aquesta mateixa línia estaria la publicació sobre *Les cases de neu. Les construccions de paret seca per a la recollida de neu a Mallorca* (SEGURA i AMER, 1996).

Més complets, i seguint en el mateix tema, serien els dos llibres apareguts recentment sobre cases de neu: *Les cases de neu a Mallorca* (GORRIAS, 2001) i *Les cases de neu i els seus itineraris* (VALCANERAS, 2002), ambdós amb finalitats excursionistes i etnològiques, prou interessants.

Específicament sobre el comerç i el consum de neu trobam algunes comunicacions a diferents Jornades d'Estudis Locals que han tengut lloc a Mallorca:

- *El comerç de neu a Sineu*, d'Arnau Amer, Bartomeu Mulet i Pere Segura.
- *El comerç i el consum de neu a Manacor*, de Pere Segura.
- *Algaida i la neu*, de Pere Segura.
- *La neu a Felanitx*, també de Pere Segura.

El motiu de la present comunicació és la descripció d'una nevada prou important per la seva extensió, ja que va afectar tota Mallorca especialment i bàsicament al Pla i per les seves repercussions sobre les persones, els animals i les plantes que la feren especialment catastròfica, que va tenir lloc a finals de l'any 1788.

Però aquest episodi l'emmarcarem dins el conjunt de nevades que va tenir lloc en aquest segle.

2. FONTS

Per tenir el màxim d'informacions possibles hem recorregut indistintament a les fonts directes o a les indirectes:

- Les fonts directes, aquelles que donaven compte d'una nevada en el mateix moment en que passa, sigui per la raó que sigui. He treballat amb l'*Arxiu del Regne de Mallorca* i l'*Arxiu de l'Ajuntament de Palma*.
- Les fonts indirectes, aquelles que donen compte d'una nevada perquè els ho han contat o perquè transcriuen informacions directes sense citar la font, la qual cosa fa que no ens poguem refiar absolutament de la informació referenciada. En aquest cas hem intentat al manco tenir-la contrastada al manco per dues fonts diferents. He treballat amb el *Cronicon Majoricensis de Campaner*, la separata del *setmanari Felanitx "Anys enrera" de Pere Xamena*, la *Història de Sóller de Rullàn*, la *Història d'Alcudia de Ventayol* i el *Noticiari Solleric de Bover*.

Ha resultat difícil trobar referències directes de nevades en el segle XVIII tot i que devien ser normals dins la seva climatologia, i segurament per aquesta mateixa normalitat i regularitat fa que les nevades quasi bé no fossin recollides ni a les fonts directes com els documents oficials ni en altres fonts indirectes com cròniques, miscel·lànies etc.

Les nevades que si trobam referenciades són aquelles que se surten de lo que es podria considerar normal; i lo normal devia ser que la nevada afectàs bàsicament a les zones muntanyoses, especialment la serra de Tramuntana.

En conseqüència les que hem pogut trobar documentades, directa o indirectament són aquelles que es surten de lo normal tant per excés com per defecte, les que representen una gran quantitat de neu caiguda, fins i tot a les terres del pla i que afectin a l'agricultura, la ramaderia o el normal desenvolupament de les activitats humanes o, en el cas contrari, per la poca quantitat de neu que hagués fet aquell any i que no bastàs pel consum.

Tot i això he pogut trobar referenciades, directament o indirectament, fins a 33 nevades al llarg del segle XVIII a Mallorca a les diferents fonts consultades. Totes elles figuren resumides a la taula 1, on he marcat en negreta les que sobresurten de lo normal, mentre que he deixat amb lletra normal aquelles que eren nevades febles.

Facem un primer anàlisi:

- Destaquen, per el nombre de nevades referenciades, les dècades dels anys 20 i 40 amb sis nevades cadascuna.
- En segon lloc, les dels anys 40 i 50 amb cinc nevades.
- No tenim cap nevada referenciada de la primera dècada del segle ni la dels anys 70.
- Les dècades que tenen més nevades potents serien la dels anys 40 amb 4 i les dels 60 i 80 amb 3.
- Destaquen per tenir nevades febles la dels anys 20 amb 4 i les dels 50 i 80 amb 3.

Taula 1: Nevades documentades en el segle XVIII. (Elaboració pròpia a partir de les fonts consultades).

		1712-13			1715-16		1718-19		
	1721-22	1722-23	1723-24	1724-25	1725-26		1737-38	1728-29	
		1742-43		1744-45	1745-46			1748-49	1749-50
1760-61	1761-62	1752-53			1755-56	1756-57		1758-59	1759-60
					1765-66				1769-70
1780-81			1783-84	1784-85	1785-86		1787-88	1788-89	
			1793-94		1795-96		1797-98		

Dins les nevades que destaquen per la seva potència, dues sobresurten per sobre les altres per la quantitat de neu caiguda i, sobre tot, per les conseqüències catastròfiques que provoquen: són la de gener de 1726 i la de desembre de 1788 objectes d'aquesta comunicació.

La nevada del 1726 la podriem considerar com el referent històric de la de 1788 i per això mateix li dedicarem una mica d'atenció.

3. LA NEVADA DE 1726

La major part d'informacions sobre aquesta nevada són indirectes.

Així al Cronicón de Campaner diu que a algunes teulades de l'illa, la qual cosa vol dir que va ser general, *s'hi amuntegaren fins a 6 pams de neu* (VENTAYOL, 1927), comentari que, per si mateix, ens dona una idea de la seva magnitud.

Més descriptiva, encara que més local és la Història de Sóller de RULLAN (1875) que diu que *va nevar des del 16 al 20 de gener* i que *al centre de Sóller hi havia 4 pams de neu*.

També la trobam referenciada a la Història d'Alcudia de VENTAYOL (1927), que descriu, sobre tot, l'onada de fred que la va acompanyar.

Aquesta nevada va quedar en la memòria dels contemporanis com a molt extraordinària, fins al punt que la utilitzen com a fita a l'hora de comparar-la amb altres episodis.

Així veim com a la descripció de la nevada de finals del 1788, que comentam a continuació, un dels primers comentaris hi fan referència: *no coneguda més gran des del 1726* (AMP, 1789).

4. L'EXTRAORDINÀRIA NEVADA DE 1788

Al Noticiari Sollerí de Bover ens parla de la nevada del 29 i 30 de setembre diguent que *nevo extraordinariamente, que todas las calles de Soller estaban cubiertas de dos cuartons de nieve*. D'aquesta nevada però no hem trobat altre referència. Això ens fa pensar que, per una equivocació

ció amb la transcripció de dades, es referia a la de desembre o que aquell hivern va ser especialment fred si va començar a nevar ja el setembre. Personalment crec que podria ser la primera hipòtesi.

La primera informació específica i clara, de l'episodi de 1788, apart de que l'anterior ho fos o no la trobam a l'acta de l'ajuntament de Palma del 8 de gener de 1789 on trobam una proposta del Síndic Personer del Públic relativa a la nevada del 27, 28, 29 i 30 de desembre perquè es faci una súplica sol.licitant ajuda a S.M.. S'acorda que es torni presentar la proposta quan hi siguin els Síndics Forans.

A l'acta del dia 22 del mes de gener de 1789, ja trobam una primera descripció on es qualifica de *excessiva i extraordinària* i afegeix que *no coneguda més gran* des del 1726 (A.M.P.).

Mes concreta és la descripció del Cronicón de Campaner, allà ens diu que *a Ciutat es gelaren els abeuradors, safareigs i, fins i tot, l'aigua dels càntirs dins les cases, i que a tota Mallorca s'enfonsaren nombroses teulades i terrats, i, degut al tancament dels camins i viaranys, la comunicació fou gairebé total* (CAMPANER, 1881). Més concreta però encara no quantificable.

La conseqüència més greu però, serà per l'agricultura i la ramaderia, amb milers d'animals i arbres morts i molts d'altres malmesos per la nevada y les baixes temperatures que l'acompanyaren, dades que no he recollit de tots els ajuntaments, tot i que existeixen, sinó que reproduïm com un exemple plou aclaridor, part d'un nota treta de l'arxiu de l'ajuntament de Manacor que ens referma totalment amb la duració i la potència de la nevada i a la vegada ens amplia la informació:

En ese año del Sr de 1788: en el dia de San Esteban ya empezó a caer nieve y duro hasta el dia 30 de Diciembre del mismo año y fue tan excesivo el frio y tan ... te y copiosa la nieve que ninguno de los viejos lo habia visto. Según la noticia que me ha dado el secretario hoy 13 de febrero de 1789 hay 2.402 ovejas muertas, 446 carneros, corderos 1080, cabras 188, cabritos 687, bueyes 113, cerdos y cerdas... muertas y malparidas, Algarrovos, Igueras y limones y Naranjos mal tratados y muchos muertos, casas arruinadas ... sin novedad de muertes (A.M.M.).

Notes com aquesta es trobem a la majoria de pobles de Mallorca.

A l'ajuntament de Palma se'n torna a parlar el dia 22 del mateix mes de gener, encara que per falta de quòrum no serà fins a la reunió del 28, quan el Síndic Personer parla de la nevada a tota la resta de regidors i diu que, per encàrrec de diversa gent sap que varis pobles han tengut grans pèrdues per la nevada de desembre, afegeix que no nevava així des del 1726 i demana que es facin *averiguaciones* i es demanin *indemmicaciones* al rei (A.M.M.).

A la mateixa reunió es decideix sol.licitar al regent que demani a tots els pobles relació de les desgracies personals, nombre de bestiar mort, cases o edificis enrunats, dimensió de la neu al camp ras i pèrdues en arbres. Així ho fa la Reial Audiència que el mateix dia, a la vista de l'informe del Personer de Palma, es demanen a tots els pobles de Mallorca els problemes que han tengut derivats de la nevada del 27 al 30 de desembre (A.R.M.).

Els batlles de les viles van contestant i amb totes les contestacions s'elaboren les *Relacions del perjudicis fets a tota l'Illa per la nevada de finals de desembre de 1788, en contestació a l'ordre del 27 de gener de 1789* (A.M.P.).

Es a partir d'aquestes relacions, enviades per quasi bé tots els ajuntaments de l'illa que hem elaborat el quadre i sobre ell el mapa que comentarem més endavant.

El mateix dia 28 al Real Acord es proposa demanar ajudes al rei, a la vista de l'informe del Síndic Personer (A.M.P.).

El record i les conseqüències d'aquesta nevada són presents dos anys més tard, quan el Cavaller Intendent Interí demana a la ciutat certificació dels perjudicis que produïren en els sembrats, arbres i ramats les nevades de 1788 i 1789 per tal de poder contestar al memorial presentat per Pedro Thomas *proveedor de viveres de las tropas de este Reyno* 1789 el 18 i el 21 de febrer de 1791.

El 25 d'aquest mateix mes es fa la certificació dels perjudicis de les nevades dels anys 1788 i 1789 i, entre moltes altres coses diu que va fer mal als garrovers, figueres, tarongers i llimones i una mica als *aceitunos*; de totes maneres en parla de forma molt general perquè diu que és impossible *calcular prudentemente los daños*; afegeix però que, com a conseqüència d'aquelles nevades les anyades de gra dels anys 1789 i 1790 foren abundants, donant dades d'aquest fet. L'informe es remet al Cavaller Intendent (A.M.P.).

Aquí s'apunta la idea de que foren dos i no un, els anys en que hi va haver grans nevades, pel fet de que demanassin certificació de d'anys dels dos períodes. Aquesta idea podria venir avalada per la informació que a continuació descrivim.

A FONT TULLOT (1988) hi trobam... *en 1789 hay que señalar las nevadas y heladas que afectaron principalmente a la vertiente mediterránea y que tambien se dejaron sentir en las Baleares...* És possible que es refereixi a la nevada descrita, en la qual cosa reforça les informacions anteriors o que es refereixi a altres nevades i gelades que tengueren lloc durant l'any 1789, tot i que a pesar d'afectar també a les plantes i animals, d'aquí la petició, no degué tenir la potencia de la del any anterior ja que no he trobat cap expedient municipal o del R. A. que ho corroborari.

A la taula 2 reunim les informacions recollides de 1788.

El primer que crida l'atenció es que, tot i la seva magnitud i dins l'època de que es tracta, només hi va haver una persona morta a Santa Maria, no s'especifica si home o dona.

Si bé podríem comentar moltes altres coses nos hem estimat més fer-los a partir del mapa de la figura 1, en el qual hem cartografiat l'àmbit territorial d'aquesta nevada.

Facem un primer anàlisis del mapa:

Tot i que prenem com a unitat territorial el terme municipal, que és l'escala en la qual hem trobat les informacions, i no tenim en compte la topografia de cadascun d'aquests municipis, creim que ofereix una idea prou clara de l'abast d'aquest episodi.

Si bé d'entrada sobta l'escàs gruix de Sóller, no es tan estrany si pensam la direcció de la qual va venir la nevada, NE - SW. Per altre part quasi bé segur que el gruix es degué mesurar al mateix poble.

La falta de informació d'Esporles i de Valldemossa es podria interpretar com que hi ha hagut poca neu a aquests municipis, que, per altre part, concordaria amb la caiguda a Sóller.

Taula 2: Informacions recollides, per ajuntaments. Elaboració Pròpia a partir de les dades de l'expedient 717 II de l'ajuntament de Palma.

Municipi	Persones	Cases enfonsades	Quantitat de neu	Altres comentaris
Andrache				Poca Cosa
Alaro	-	2	3,5 pams	
Alcudia	-	-	5	
Algaida	-	Si	3 o 4	
Artà	-	-	Ho cobria tot	Poca cosa
Binissalem	-	-	2,5	
Buñola	-	-	5	
Calvia				
Campanet	-	Varies	3,5 a 4	
Campos	-	-	2	
Escorca	-	1	6 a 7	
Esporles	-	-	?	
Felanig	-	6	3	
Inca	-	Si	?	
La Puebla	-	-	4 a 5	
Llucmajor	-	-	2,5	
Manacor	-	10	?	
Marratxi	-	1	2	
Montuiri	-	-	5 a 6	
Muro	-	31	5	
Petra	-	-	6 o més	El batle diu que va durar 10 dies
Pollensa	-	31	6	
Puigpuñent	-	-	2 a 2,5	
San Juan	-	1	6,5	
Santa Margalida	-	22	4,5	
Santa Maria	1	2	5	
Santagni	-	-	2	
Selva	-	8	5 a 6	
Sencelles	-	-	4	
Sineu	-	3	5 o 6	
Soller	-	-	1,5	
Valldeмосa	-	-	?	

Curiosament dins aquest expedient tampoc hem trobat cap informació directa de Palma excepte les notícies abans esmentades de Campaner.

No tenim informació de la quantitat de neu caiguda ni a Inca ni a Manacor, encara que si diu que hi ha hagut problemes de cases enfonsades a ambdós municipis; a Inca ho diu de forma general i a Manacor concreta més i parla de 10 cases. Tot i això i a la vista de la nota comentada abans i a la

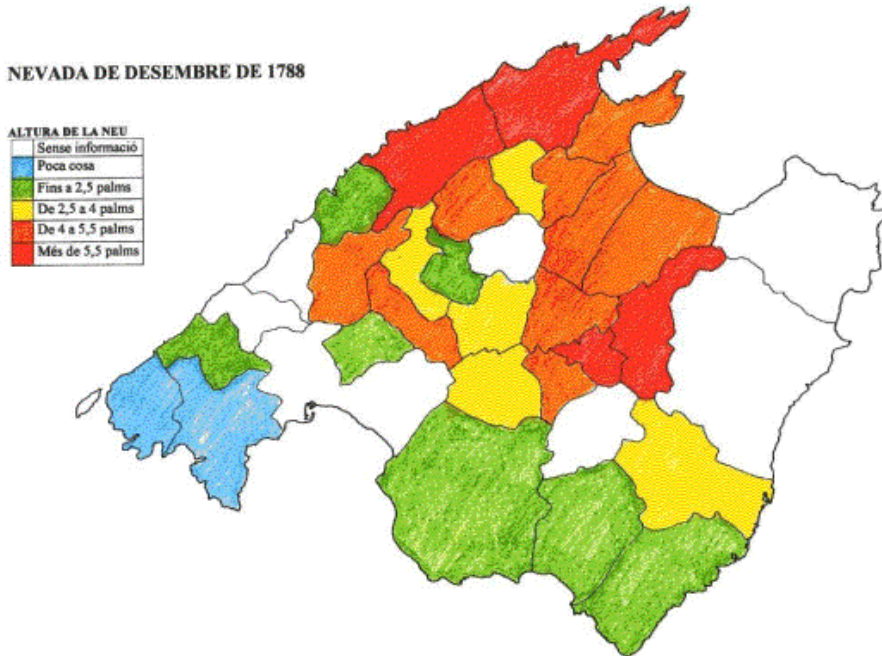

Figura 1: Altura que va assolir la neu als diferents municipis de Mallorca a la nevada de desembre de 1788.

vista de les greus conseqüències descrites, ens permeten suposar-li, com a mínim el mateix gruix de neu que els municipis veïns.

Els municipis oberts a les badies d'Alcudia i Pollença mostren nivells molt notables, sis o més pams a Petra i Sant Joan i també encara que, en principi, sigui més lògic per la seva topografia, els de Pollença i Escorca.

D'Artà tenim la informació de que *ho cobria tot*, prou expressiva però impossible de quantificar per la qual cosa li hem posat també el mateix valor que els municipis que l'envolten.

Es tracta, sens dubte d'una nevada relacionada amb una advenció important del NE, per la qual cosa els municipis oberts cap a aquesta part de l'illa són els que tenen majors gruixos de neu i pèrdues materials més notables; en canvi els municipis del SW de l'illa tenen molt poca neu.

Per altra part aquesta nevada ens ve documentada per la reconstrucció sinòptica dels valors mitjans de pressió de desembre de 1788 feta per l'equip de climatologia de la Universitat de Barcelona dirigit per Martín Vide amb dades de la "Cimatic Research Unit" que reproduïm a la figura 2.

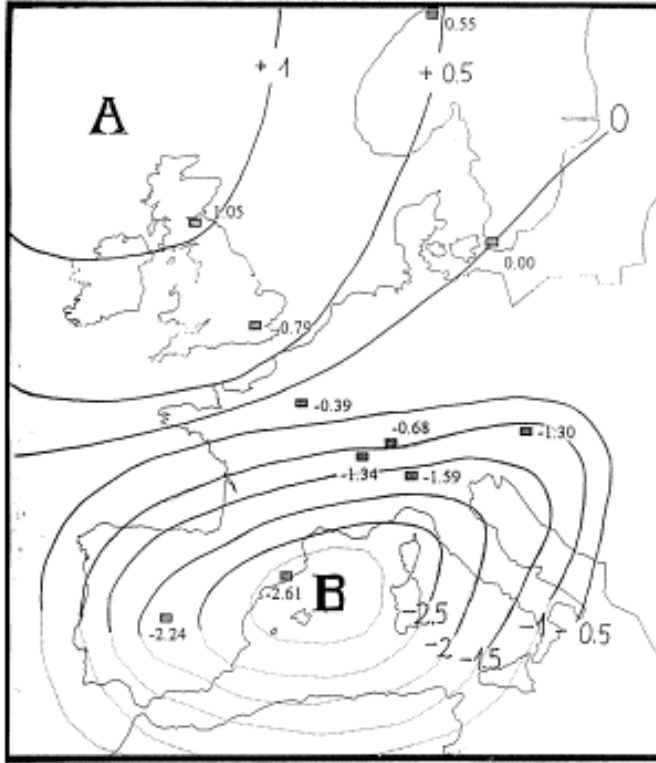

Figura 2: Reconstrucció sinòptica dels valors mitjans de pressió al desembre de 1788. (Dades procedents de la *Climatic Research Unit*, de la universitat de East Anglia).

Està clar però que el mapa està fet, com ell mateix diu, amb els valors mitjans de tot el mes i que per aquesta raó no és exactament el que hi devia haver aquest dies en particular, en els quals el centre de la borrasca no podia estar just damunt de les Illes sinó una mica més cap al Sud-est, per tal de que el resultat fos un corrent clar de NE en direcció a Mallorca, procedent del centre d'Europa.

La manca d'observacions, segurament per la inexistència d'observatoris, a Itàlia i al Nord d'Àfrica, me referma amb aquesta idea.

De fet aquest esquema de repartiment s'ha repetit a determinades nevades que han afectat també al Pla de Mallorca durant el segle XX, entre elles la del febrer de 1956, conegut encara com *s'any de sa neu*, i les més recents del 8 de gener de 1985 i la de gener de 1999.

5. CONCLUSIONS

D'aquesta excepcional nevada podríem acabar destacant:

En primer lloc la seva gran durada ja que totes les informacions apunten que va nevar quatre dies seguits, del 26 al 30 de desembre

En segon lloc, la seva extensió ja que va afectar a tota Mallorca, especialment al Pla i dins el Pla, els municipis de NE per contrast amb la majoria de nevades que ens afecten i que se localitzen principalment a la serra de Tramuntana.

En conseqüència la podem descriure com una clara advenció del NE, que a més a més, degué quedar estacionada o amb molt poc recorregut, aquests quatre dies.

La gran quantitat de perjudicis que va ocasionar a l'agricultura i ramaderia i fins i tot amb un mort al municipi de Santa Maria, que pareix que es tornen repetir, aen menor escala l'hivern següent.

6. AGRAÏMENTS

Treball realitzat dins del projecte REN2001-2865-C02-02.

7. REFERÈNCIES

BARCELÓ PONS, B.: El comercio de la nieve en Mallorca. *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria i Navegación de Mallorca e Ibiza*, 623.

BARCELÓ CRESPI, M. (1992): *Per a una aproximació a la climatologia de Mallorca Baixmedieval a través dels textos històrics*. BSAL.

BOVER DE ROSSELLÓ, J.M. (1864): Noticias histórico-topográficas de la Isla de Mallorca. Estadística general de ella y periodos memorables de su historia. Imprenta de D. Felipe Guaspy Barberi, Palma.

CAMPANER Y FUERTES, A. (1881): *Cronicón Mayoricense*. Palma. J. Colomer y Salas.

CAÑELLAS i SERRANO, N. *et al.*: Cases de neu a la zona de Valldemossa. *Miramar*, 21-22.

CAÑELLAS i SERRANO, N. *et al.*: Un nou tipus de magatzem de neu a Mallorca. *El Mirall*, 75.

FONT TULLOT, I. (1988): *Historia del clima en España. Cambios Climáticos y sus causas*. Instituto Nacional de Meteorología, Madrid.

FONTANA, J.M., MIRÓ-GRANADA, J., y VIDAL, J.J. (1975): *El Clima de Baleares, hoy y ayer. 1450-1700*. Madrid, 104 pp.

GORRIAS, A. (2001): *Les cases neu de Mallorca. Història, comerç i itineraris*. Editorial el far, col.lecció L'esparral /5, Palma.

GRIMALT GELABERT, M. (1992): *Geografia del risc a Mallorca. Les inundacions*. Tesi Doctoral, Institut d'Estudis Balearics, Palma.

GRIMALT GELABERT, M., LAITA RUIZ DE ASÚA, M. i RODRÍGUEZ GOMILA, R.: Periodización de las sequías históricas en Mallorca (ss XIV-XIX) a Cambios climáticos en España. *I Reunión del Grupo de Climatología de la AGE*. Ed. Universitas de Sevilla, pp. 129-146.

RULLAN MIR, J. (1875): *Història de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, 2 toms. Impremta Guasp y Vicens, Palma.

SEGURA, P. i AMER, A. (1996): Les cases de neu. Les construccions de paret seca per a la recollida de neu a Mallorca. *Papers de Sa Torre*, Aplecs de Cultura i Ciències Socials. Manacor.

SEGURA, P. i AMER, A. (1997): Els marges de paret seca per a la recollida de neu a Mallorca. El seu impacte sobre el paisatge. In: *La pedra en sec, obra, paisatge i Patrimoni*. IV Congrés Internacional de pedra en Sec. Consell Insular de Mallorca, Mallorca.

SEGURA CORTÈS, P.A. (2001): Algaida i la neu. In: *V Jornades d'estudis locals del Pla de Mallorca*.

SEGURA CORTÈS, P.A. (2001): La neu a Felanitx. In: *I Jornades d'estudis locals de Felanitx*, Felanitx.

SEGURA CORTÈS, P.A. (2000): El comerç i el consum de neu a Manacor. In: *I Jornades d'estudis locals de Manacor*, Manacor.

SEGURA, P., MULET, B. i AMER, A. (1999): El comerç i el consum de neu a Sineu. In: *I Jornades d'estudis locals de Sineu*, Sineu.

SERVERA, J.: Innivación. La explotación de la nieve como recurso. *VII Jornadas de Campo de Geografía Física*.

XAMENA FIOL, P. (1967): Anys enrera. Segle XVIII. I. *Setmanari Felanitx*, Impremta Ramon Llull, Felanitx.

XAMENA FIOL, P. (1972): Anys enrera. Segle XVIII. II, *Setmanari Felanitx*, Impremta Ramon Llull, Felanitx.

VALLCANERAS NEBOT, Ll. (2002): *Les cases de neu i els seus itineraris*. Editorial Gorg Blau, Palma.

1997: *La pedra en sec, obra paisatge i patrimoni*. IV congrés Internacional de pedra en sec. Consell Insular de Mallorca, Mallorca.

